

Ο ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ

Ὁ δέκατος αἰὼν μετὰ Χριστὸν εἶναι ἡ ἀφετηρία ἐν Λακεδαίμονι μιᾶς νέας ζωῆς, ἡ ὁποία ἐν πολλῇ μεγαλοπρεπείᾳ προβάλλει κατὰ τοὺς δυσχειμέρους ἐκείνους χρόνους.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Λακεδαιμονίᾳ δρᾶσιν τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἰδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ μοναστήριον ἐξειλίχθη, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, εἰς μέγα πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν κέντρον, εἰς σχολὴν ἀναμορφώσεως τῆς Πελοποννήσου, εἰς κέντρον ἀληθῶς ἀναγεννήσεως τῆς τέχνης.

Ὁ Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», περιοδεύσας ἅπασαν τὴν ἀνατολήν, μετεκόμισε καὶ μετεφύτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθὲν ἐν Λακεδαιμονίᾳ Μοναστήριον τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ζωὴν αὐτῆς, ἦν καὶ ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξεν ὑπὸ τὴν λαμπρότητα τῆς χάριτος καὶ εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ζωὴ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Σπάρτῃ ἀποτελεῖ σημαντικώτατον σταθμὸν ἀναδημιουργίας. Ὑπερχειλίσασα δ' ἡ πηγὴ αὕτη καὶ εἰς ποταμὸν μέγαν μετασχηματισθεῖσα κατήρδευσεν ἅπασαν τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Μυστρᾶ, τοῦ διαδεχθέντος τὴν Λακεδαιμονίαν, δὲν εἶναι ἢ ἀνταύγεια τῆς ἐν αὐτῇ ἀναπτυχθείσης πνευματικῆς καὶ ἐκτάκτου καλλιτεχνικῆς κινήσεως ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ἦν ἐκλείσαν μεγάλοι καὶ ἐνθουσιώδεις κληρικαὶ φυσιογνομίαι, ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τῆς εἰς Μυστρᾶν μετακομισθείσης καὶ μεταφυτευθείσης ἐκ τῆς Λακεδαιμονίας πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν αὐτὴν τῶν Δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ.

Ἐὰν ἐσφῶζοντο αἱ μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ τοῦ Βροντοχίου ἐν Μυστρᾷ, καὶ δὲν διεκόπτετο ἡ ζωὴ αὐτῶν καὶ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, θὰ εἶχομεν τρεῖς μεγάλου ἐνδιαφέροντος βιβλιοθήκας, αἵτινες θὰ ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἀποδείξωσι τὸ γεγονὸς τῆς ἐκτάκτου αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως, ὡς οἱ σφῶζόμενοι ναοὶ μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἐξόχου καλλιτεχνικῆς ζωῆς, τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν Λακεδαίμονι.

Οἱ κώδικες ἐξ ὧν ἀπηρτίζοντο αἱ βιβλιοθήκαι τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας, τῆς περιφήμου μονῆς τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Μυστρᾷ καὶ τῇ Λακεδαιμονίᾳ ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν κέντρων, διηρηθῆσαν ἢ κατεστράφησαν κατὰ τὰς διαφόρους ἀνωμάλους περιστάσεις¹. Οὕτως ὁ Μυστρᾶς ὑπέστη δις ἐξερήμωσιν, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὁρλώφ καὶ κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἰμβραήμ Πασᾶ, οἱ δὲ ναοὶ του ἐκάησαν, πλὴν τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως.

Κατὰ τὴν πρώτην καταστροφὴν, τὰς ἐπισκευὰς τῶν ἐν Μυστρᾷ Ναῶν ἐνήργησε, κατόπιν ἀδείας τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐξαγορασθείσης ἐπὶ ἀδρᾷ πληρωμῇ, ἐν ἔτει 1805, ὁ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Χρυσάνθος († 1823).

Ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας εἰργάσθησαν πολλοὶ Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι, πλουτίσαντες καὶ τὴν βιβλιοθήκην αὐτῆς καὶ τὰς βιβλιοθήκας τῶν ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας Ἱερῶν Μονῶν.

Πιστευόμεν ἀκραδάντως, ὅτι ἡ αὐτὴ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας καὶ αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», τοῦ Βροντοχίου, τοῦ Ζωοδότου Χριστοῦ ἐν Μυστρᾷ καὶ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα ἐν Θεράπναις, θὰ ἦσαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμαθήτευσαν οἱ πλεῖστοι Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι.

Ὁ Σπυριδῶν Λάμπρος ἀναφέρει ἐν τῷ Νέφ Ἑλληνομνήμονι² ὀνόματα τριάκοντα ἐξ Λακεδαιμονίων βιβλιογράφων, ὧν σφῆζονται κώδικες εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος δὲν ἀποτελεῖ ἢ μικρὸν ποσοστὸν τῶν κατὰ καιροὺς ἐν τῇ Μητροπόλει Λακεδαιμονίας ἐργασθέντων βιβλιογράφων.

Μεταξὺ τῶν Λακεδαιμονίων τούτων βιβλιογράφων συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος.

Οὗτος κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Ἀναβρυτῆς τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαίμονος, κειμένου ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταυγέτου, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν καὶ ἀπέχοντος τῆς Σπάρτης περὶ τὰς δύο ὥρας.

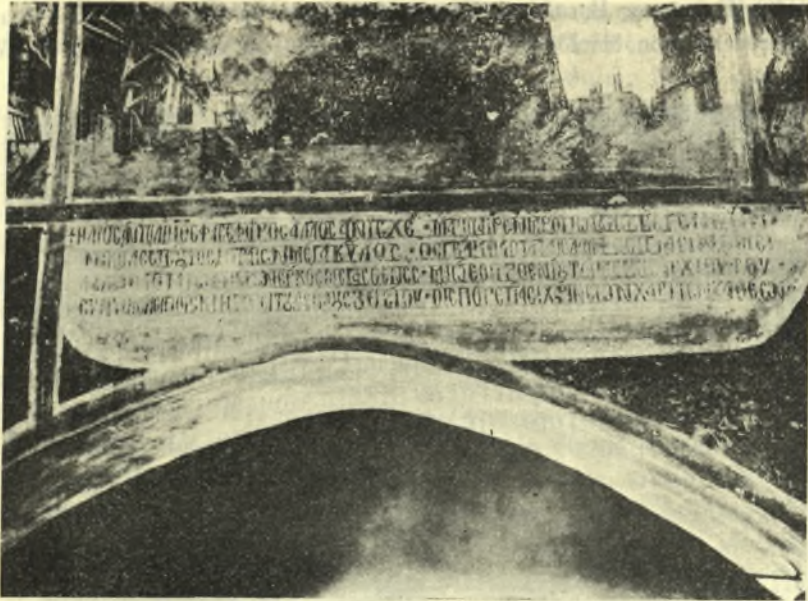
Τὸ χωρίον Ἀναβρυτῆ, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποῖου ἔχουσιν ἰδιάζουσάν τινα προφορὰν, δέον νὰ κατακρήθη μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μυστρᾷ ὑπὸ τῶν Τούρκων, γενομένην τῇ 29 Μαΐου, ἡμέρᾳ Πέμπτη, τοῦ ἔτους 1460³, ἐκ φυγάδων κατοίκων τοῦ Μυστρᾷ καὶ τῆς πόλεως Λακεδαιμονίας.

¹ Ἡ εἶδησις ἐν τῷ νέφ Ἑλληνομνήμονι (Δ' 154), ὅτι οἱ κώδικες τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας κατετίθησαν ἐν τοῖς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνοις εἰς τὴν ἐν Θεράπναις Ἱερὰν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων δὲν εἶναι ἀσφαλῆς. Οἱ ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ κώδικες ἐγράφησαν δι' αὐτὴν ἢ ἀφιερώθησαν εἰς αὐτὴν ὑπὸ διαφόρων ἀδελφῶν αὐτῆς, Ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, εἰς ἣν ὑπῆγετο αὐτή.

² Σ π υ ρ. Λ ά μ π ρ ο υ, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 150 κ. ἑ.

³ Τῷ ςϞϛη' ἔτει ἰνδικτιῶνος ἡ' μηνὶ Μαΐφ κθ' ἡμέρᾳ ἐπάρθη ὁ Μισηθρᾶς. Κῶδιξ Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίων Τεσσαράκοντα Λακεδαίμονος ὑπ' ἀριθ. 14 φ. 21.

Τὰ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα ἐκ μιᾶς τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ἐν Ἀναβρυτῇ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ τιμωμένου εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου, ἐχούσης ὧδε:

Εἰκ. 1. Ἀ' κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ἀναβρυτῆς.

«Ἡλιος ἀνατολήθη φαιεσφόρος ἄλλος ἀνίσχε
 Μαρμαίρων μερόπων εἰσεβήην γενεὴν
 Νικόλεως οὔτος Μυραίων μέγα κῦδος
 Ὅς γε αἰεὶ θειοτάταις λάμψεσιν πᾶσι νέμει.
 Ἄλλ' ὃ θειοτάτων ἀνέρων ἔρκος μεγασθενές,
 Μνώεο Παρθενίον εὐχόμενος ἀρχιθύτου
 Σὺν τοῖς λοιποῖς κτήτορσι τοῦδε ναοῦ σου Θείου
 Οἷς πόρε πᾶσιν χάριν ὧν χαρίτων ζαθέων». (Εἰκ. 1).

Ὁ ναὸς οὗτος ἀνωκοδομήθη ἐν ἔτει 1625 ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ, ὡς δεικνύει καὶ ἡ παρατιθεμένη (Εἰκ. 2) ἐπιγραφὴ ἔχουσα οὕτω.

Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων [καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος δ] ἐν τῇ χώρᾳ Ἀναβρυτῇ ὁ ἐπ' ὀνόματι τῶν δύο θαυματοποιῶν ἁγίων ἀνεργηγερέμνος τοῦ τε ἁγίου καὶ ἱεροῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ καὶ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος

Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου ἐν ἔτει ἀπὸ θείας οἰκονομίας ἀρχε' | ἀρχιερατεύ-
οντος τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Λακεδαίμονίας κυρίου Ἰωάσαφ | μηνὶ
Μαΐου λ' Ἰνδικτιῶνος η' |
χείρ δημητρίου Κακαβᾶ¹.

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος, θέλων νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἰδιαι-
τέραν του πατρίδα, δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς θυσίας

Εἰκ. 2. Β' κειτορική ἐπιγραφή ἐν τῷ ναῷ τοῦ «Ἁγίου Νικολάου» Ἀναβρυτῆς.

τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ἀνωτέρω ναοῦ καὶ ἐφοδιασμοῦ αὐτοῦ διὰ τῶν ἀναγ-
καίων ἱερῶν σκευῶν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σφισμένου καὶ ἐν χρῆσει ἔτι ὄντος
ἐν αὐτῷ ἁγίου Ποτηρίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκονται τάδε τὰ χρονικά
σημειώματα, ὧν τὸ πρῶτον ἐντὸς δεκατεσσάρων διακοσμητικῶν κύκλων.

Τὸ παρὸν | θεῖον καὶ | ἱερὸν πο|τήριον ὑπάρχει | τοῦ Ἁγίου Νι|κολάου |
τοῦ ἐν τῇ | Ἀναβρυ|τῇ | τῇ κώ|μη τῆς | Λακε|δαίμορος.

¹ Ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐκ Ναυπλίου Δημητρίου Κακαβᾶ τίθεται μεταξύ τῶν ἐτῶν
1590-1607 (Ν. Καλογεροπούλου, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη σ. 111).
Ὁ ζωγράφος ὁμοῦ οὗτος οὐ μόνον ζῆν κατά τὸ 1625, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς
φαίνεται, ἀλλὰ καί, ὡς κατωτέρω σημειοῦται, κατά τὸ 1632 ζωγραφίζει τὴν ἱερὰν
μονὴν Γόλας.

Ὁμοίως «*Παρθενίον μνάεο ἀρχιερέως σὺν τούτῳ σῶτερ καὶ Γαβριήλ τοῦ θύτου καὶ τάξον αὐτοὺς ἐν σκηναῖς τῶν δικαίων, ὅτε καθίσσης κρίναι πᾶσαν κτίσιν ἰκεσίαις μητρὸς τῆς Παναχράντου καὶ Νικολάου Ἱεράρχου Χειρ Γεωργίου τοῦ ἐκ Στεμνίτζης, ἀχξά*».

Ὁ Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος δὲν ἦτο κοινὴ προσωπικότης. Ἦτο ἀνὴρ μεγάλης καὶ σπανίας θρησκευτικῆς καὶ κοινωφελοῦς δράσεως. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν, ποίημα καὶ πόνημα ἀσφαλῶς ἰδικόν του, πρόκειται εἰς μαρτύριον τῆς μορφώσεώς του, ἡ δὲ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ εἰς μαρτύριον τῆς ἐκτάκτου ἐθνωφελοῦς καὶ κοινωφελοῦς δράσεώς του. Ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν πληροφορίας περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οὔτε περὶ τοῦ χρόνου τῆς χειροτονίας αὐτοῦ εἰς διάκονον, πρεσβύτερον καὶ ἀρχιερέα. Τὰ κατ' αὐτὸν πληροφοροῦμεθα ἐκ σποράδην ἐγγράφων μνημείων διασωθέντων μέχρις ἡμῶν.

Ἐξ Ἀναβρυτῆς τοῦ τέως Δήμου Βρυσεῶν τῆς Ἐπαρχίας Λακεδαιμόνος καταγόμενος, φαίνεται, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὴν ἱεράν σύναξιν τῆς κατὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων.

Ἐν πράξει τῶν πατέρων τῆς ἱεράς Μονῆς τῆς Παναγίας, κειμένης «*πλησίον τῆς Ποταμίας ἀποδόθε*», τῆς γνωστῆς Παλαιοπαναγιαῖς, περὶ συγχωνεύσεως αὐτῆς εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης, ἥτις εἶναι κατεστρωμένη ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 72^β) ὑπογράφει οὕτως: «Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Εὐρυσθένης Παρθένιος γνώμη καὶ θελήσει τῶν ἀνωθεν μαρτυρῶ».

Ἐκ τῆς πράξεως αὐτῆς φερούσης χρονολογίαν «*Δεκεμβρίου ιη'* ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ, ἀχξ' Ἰνδικτιῶνος γ'» μανθάνομεν, ὅτι ὁ Παρθένιος ἦτο ἐπίσκοπος κατὰ τὸ 1601.

Ἐξ ἑτέρας πράξεως, φερούσης χρονολογίαν «*Νοεμβρίου ιγ'* ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ, ἀχξ' Ἰνδικτιῶνος γ'» κατεστρωμένης ἐν φ. 88^β - 89^α τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω κώδικος τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων περὶ συγχωνεύσεως εἰς αὐτὴν τοῦ ἑτέρου πλησίον τῆς Ποταμίας ἱεροῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπογράφει: «Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Βρεσθένης Παρθένιος», βεβαιοῦται, ὅτι τῷ 1620 ἦτο ἀκόμη Ἐπίσκοπος Βρεσθένης ἐν ἐνεργείᾳ.

Τὸ γεγονός τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς κτιτορικῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις ἀναγινώσκεται ἑσωτερικῶς εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐν Χρυσάφῃ τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης παρεκκλησίου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐχούσης οὕτως: «*Ἀνηγέροθη ἐκ βάθρων γῆς καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Ἀρχιεπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ δι' ἐξόδου καὶ κόπου τοῦ τιμιωτάτου καὶ χρησιμωτάτου ποτὲ μακαρίτου κυρ Καμαρινοῦ τὸ ἐπίκλην σκηνοπλόπου καὶ τῆς συμβίας αὐτοῦ εὐφροσύνης*

καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς ψυχικὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου τῆς ἀγιοπάτης Ἐπισκοπῆς Βρεσθῆνης κυρ Παρθενίου διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ἐκ πόλεως Ναυπλίου ἐν ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ΑΧΚ' Νοεμβρίου Ι' Ἰνδικτιῶνος τρεχούσης Γ'.

Ἐν ἔτει 1661 μ. Χ. βεβαίωι πράξιν ἀφιερωτικὴν τοῦ Δημητρίου Τζάκωνα

Εἰκ. 3. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν κωδ. 4 τῆς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λακεδαιμόνος.

εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα κατεστρωμένη ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι αὐτῆς (φ. 50^β) προσυπογραφόμενος ὡδε: «† Ἐπίσκοπος Παρθένιος μάρτυς τῶν ἄνωθεν γεγραμμένων».

Ἐν τῷ μεταξύ ἐμφανίζεται ὡς πρῶην Βρεσθῆνης, διαμένων ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ ἀσχολούμενος μὲ τὴν ἀντιγραφὴν κωδίκων. Εἰς τὸν Παρθενίου ἀνήκουσιν οἱ ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ πέντε κώδικες ὑπ' ἀριθ. 4 (2), 27 (24), 31 (11), 32 (43), καὶ 57 (32)².

¹ Βλέπε καὶ Ν. Βέην ἐν Νουμᾷ τόμ. Γ' ἔτους 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλέν, ἐν ἱστορίᾳ τῆς Βαμβακοῦς σ. 36-37.

² Τῶν κωδίκων τούτων γίνεται μνεῖα ὑπὸ τοῦ Ν. Βέην ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσοῦ» ἔτ. Κ' 1904 καὶ ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 φ. 166, ἔτι δὲ καὶ

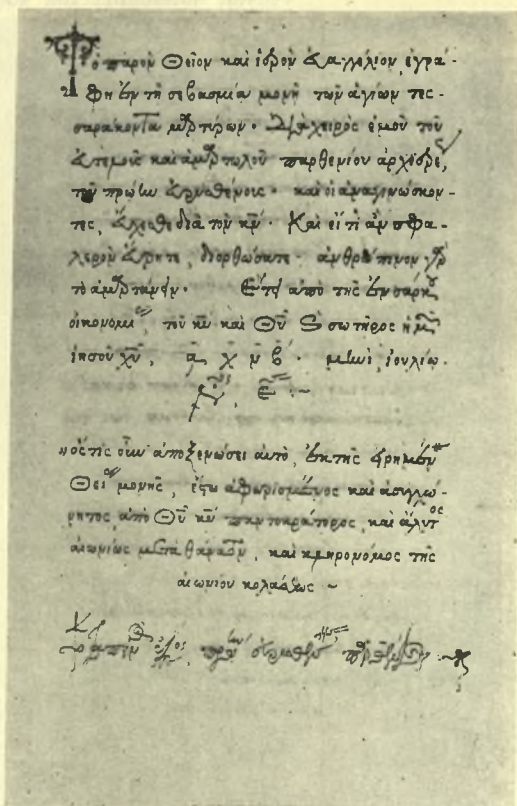
Κώδιξ 4 (2). Ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 κώδιξ περιλαμβάνει τὰς κατὰ Κυριακὴν καὶ λοιπὰς τοῦ ἔτους ἀναγινωσκομένας περικοπὰς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Διακρίνεται διὰ τὴν ὠραίαν γραφὴν καὶ διακοσμεῖται ὑπὸ εὐγράμμων ἐπιτίτλων καὶ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων. Ἐν αὐτῷ ζωγραφοῦνται καὶ αἱ εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν Ἰωάννου (εἰκ. 3), Ματθαίου, Λουκᾶ καὶ Μάρκου μὴ στερούμεναι τέχνης.

Ἐν τέλει καὶ ἐν φ. 341 τοῦ κώδικος σφίζεται χρονικὸν σημεῖωμα ἔχον οὕτω. «Τὸ παρὸν θεῖον καὶ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη ἐν τῇ σεβασίμῃ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου Ἀρχιερέως, τοῦ πρώην Εὐρουσθένους· καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ εἴτι ἀνσφαλερὸν εὗρητε, διορθώσατε. ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν. Ἐτεὶ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ἀχρβ' μηνὶ Ἰουλίῳ Ἰνδικτιῶνος Ε'. Ὅστις οὖν ἀποξενώσει αὐτὸ ἐκ τῆς εἰρημένης μονῆς ἔστω ἀφορισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου Παντοκράτορος καὶ ἄλτου αἰωνίως μετὰ θάνατον καὶ κληρονόμος τῆς αἰωνίου κολάσεως.

Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρώην Εὐρουσθένους Παρθένιος¹ (Εἰκ. 4).

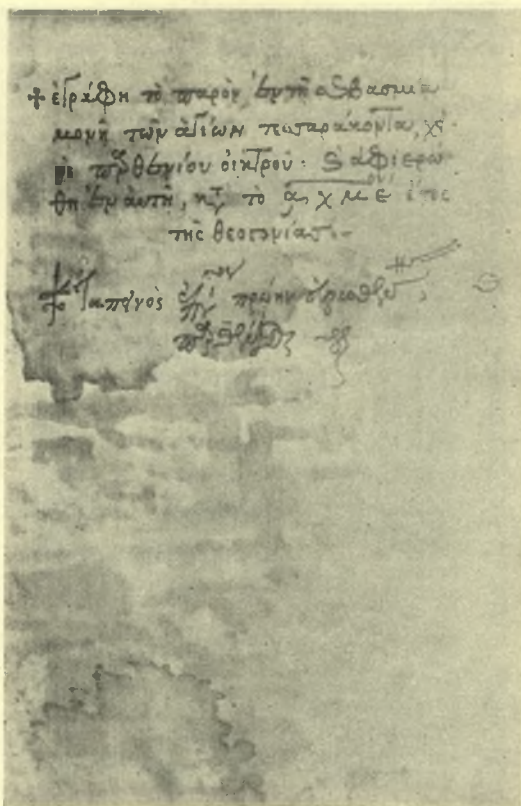
ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' καὶ Ε'. Ἐν τούτοις ἀναφέρομεν τούτους ἐναυθὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ παρῶσα ἀποτελεῖ μονογραφίαν περὶ τοῦ Παρθενίου καὶ χάριν συμπληρώσεως γασμάτων τινῶν ἐν τισὶ χρονικοῖς σημεῖωμασι τούτου ἐν αὐτοῖς.

¹ Τὸ σημεῖωμα τοῦτο ἀναγινώσκεται ἐλλιπῶς ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. Δ' σελ. 353. Βλ. καὶ Ν. Βέη κατάλογον χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεράπναις Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν Ἐπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασοῦ ἔτος Κ' (1904) σελ. 121.

Εἰκ. 4. Ἰδιόχειρον χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 4 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

Κώδιξ 27 (24). Τὸ χειρόγραφον τοῦτο περιέχει διαφόρους ψυχωφελεῖς λόγους ἐκ τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῦ ὁμολογητοῦ.

Εἰκ. 5. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ἐν κώδ. 27 Ἱερᾶς Μονῆς Ἀγ. Τεσσαράκοντα.

διορθώσατε ἀνθρώπινον γὰρ τὸ ἁμαρτάνειν², Μηνὶ Μαρτίω ς'. (Εἰκ. 6).

*Γόνυ μὲν ζεύξας, καὶ κάραν υποκλίνας,
χεῖρας ἐκτείνας πρὸς θείας τετραδάς,
τὴν θεόδοτον ἐκπεπλήρωκα βιβλίον
Παρθένιος τλήμων, ἐσθλῶν πάντων ξένος³.*

¹ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σ. 352 καὶ Νικ. Βέη, Ἔνθα ἀνωτέρω σ. 100.

² Ἡ φράσις «καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες... ἁμαρτάνειν» ἐλλείπει ἐν Ν. Ἑλληνομνήμων Σπυρ. Λάμπρου (τόμ. Δ' σ. 353).

³ Ν. Βέη, Ἔνθα ἀνωτέρω σ. 121.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος φ. 86^α - 86^β ἀναγινώσκεται:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα.

,αχμε'

Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος.

Ἐργάφη τὸ παρὸν ἐν τῇ σεβασμῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα χειρὶ Παρθενίου οἰκτροῦ καὶ ἀφιερῶθη ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ ,αχμε' ἔτος τῆς Θεογονίας.

† Ὁ ταπεινὸς Ἐπίσκοπος πρῶην Εὐρουσθένους Παρθένιος¹ (Εἰκ. 5).

Κώδιξ 31 (11). Κυριακοδρομίον Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου. Ἐν τέλει φ. 332 ἀναγινώσκεται τὸ ἀκόλουθον χρονικὸν σημεῖωμα.

Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου ἐν χώρᾳ Ἀναβρυτῆ κατὰ τὸ ,αχνβ' ἔτος, τῆς θείας οἰκονομίας καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε καὶ εἴ τι ἂν σφαλερὸν εὗρητε

Ἐν φύλλῳ 331 ἀναγινώσκεται:

«Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ Χάρις».

«Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Παρθενίου πόνος».

Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι ἀναγινώσκονται καὶ τὰ ἐξῆς χρονικά σημειώματα. «Ἐν ἔτει ,αχνε' μηνι Ἰου κγ' ἀπέκλεισαν οἱ Φράγγοι τὴν Μονεμβασίαν». «,αχγ' Μαῖω ε' ἤρθαμεν εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μὲ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν κῆρ Παρθένιον καὶ ἔστω εἰς μνήμην».

Ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα εὑρηται καὶ ἕτεροι δύο κώδικες τοῦ Ἐπισκόπου Εὐρουσθῆνης Παρθενίου, ὑπ' ἀριθ. 57 (52) τρεῖς λειτουργίαι καὶ ὑπ' ἀριθ. 32 (43). Ὁ δεύτερος περιέχει τὰς εὐχὰς τοῦ Θηκαρεῶ καὶ ἄλλας, ἔτι δὲ καὶ δύο βίους ἁγίων.

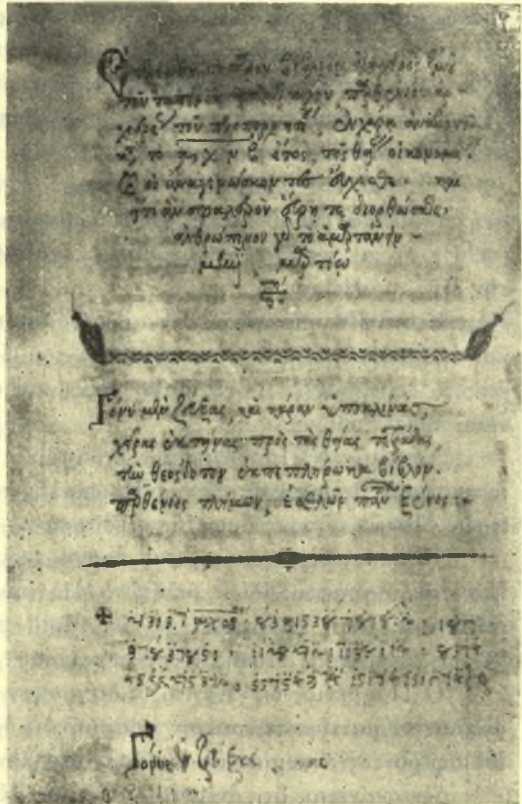
Ἐν φ. 22 τοῦ πρώτου σημειοῦται: † Π θ ν^{ος} ἀρχιερεὺς. Θεοῦ τὸ δῶρον, Παρθενίου πόνος.

Ἐν φ. 68^β δὲ τοῦ δευτέρου σημειοῦται: $\frac{\alpha \chi \mu \epsilon'}{\pi \theta \nu \sigma}$.

Ἄλλος κώδιξ ἀνήκων εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Εὐρουσθέ- νους Παρθένιον εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 210 τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, ὁ περιέχων τὸν βίον τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε».

Ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδικος περιέχεται σημεῖωμα ἔχον ὄδε: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Παρθενίου Ἐπισκόπου, κατὰ τὸ ,αχλ' ἔτος τὸ σωτήριον».

Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι αὐτοῦ¹ ἀναφέρει,

Εἰκ. 6. Ἰδιόγραφον χρονικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθῆνης Παρθενίου ἐν κώδ. 31 Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγ. Τεσσαράκοντα.

¹ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ' σελ. 130.

ὅτι ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειώματι μνημονευόμενος Ἐπίσκοπος Παρθένιος εἶναι ἄγνωστος. Ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος εἶναι ὁ Εὐρουσθένους Παρθένιος, ὡς ὀρθῶς ἀναφέρει ἐν Νουμᾷ (ἀριθ. φύλ. 166 τῆς 2 Ὀχτώβρη 1905) ὁ Νικ. Βέης καὶ βεβαιοῦται ἐξ ἀντιπαραβολῆς τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς καὶ ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς ὡς ἀνωτέρω κώδιξι πρὸς τὴν γραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 210 ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ ἀφιερωτικῶν τινῶν πράξεων (Εἰκ. 4, 5) κατεστρωμένων ἐν τῷ π. κτιτορικῷ κώδικι τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Λακεδαιμόνος, τὰς ὁποίας ἐπικυροῖ ὁ Παρθένιος ὡς μάρτυς¹.

Τέλος ὁ ὑπ' ἀριθ. 122 κώδιξι τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἀγ. Τεσσαράκοντα ἀνήκων ἄλλοτε εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ Χρύσαφα μονὴν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου (φ. 195^α) καὶ περιέχων νομοκάνονα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ ἐν φ. 192^β φέρει τὴν ἑξῆς σημείωσιν.

Ἐτελειώθη σὺν Θεῷ τὸ παρὸν νόμιμον διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἁμαρτωλοῦ Παρθενίου ἀρχιερέως τοῦ Πελοποννησίου, κατὰ τὸ ἀρχόν' ἔτος τὸ σωτήριον ἐν μηνὶ Μαΐῳ ΚΕ^υ καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς Κύριον².

Ἀσφαλῶς ὁ Παρθένιος θὰ ἔγραψε καὶ ἄλλους κώδικας ἐτέρου περιεχομένου πρὸς χρῆσιν ἑαυτοῦ, τῆς Ἐπισκοπῆς του καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ του ἱερῶν Μονῶν, οἵτινες ὅμως ἀπωλέσθησαν.

Οὐ μόνον δὲ βιβλιογράφος ἦτο ὁ ἡμέτερος ἱεράρχης, ἀλλὰ, λόγιος ὢν, ἦτο καὶ συγγραφεὺς ἰδίων μελετῶν. Μία τοῦλάχιστον τούτων περὶ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 210 φ. 79^α - 105^β κώδικι τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου³.

Ὁ Παρθένιος ὡς Ἀρχιερεὺς διέγραψεν ἐν τῷ ἐθνικῷ καὶ ἐκκλησιαστικῷ μας στερεώματι φωτεινοτάτην γραμμὴν, ἣ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος πνευματικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν σύνολον.

Δὲν φαίνεται, ὅτι ἀνemeίχθη εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας τῶν Μητροπολιτῶν Λακεδαιμονίας Χρυσάνθου καὶ Διονυσίου ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπέστησεν αὐτῶν εἰς ἐθνικὴν δρασίν.

Τὸ κέντρον τὸ καλλιεργήσαν τὴν μεγάλην ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς τοῦ Γένους ἀνεξαρτησίας ἰδέαν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπῆρξεν ἐν τῷ Μεγάλῳ τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας, ὁ δὲ Μητροπολίτης Λακεδαιμονίας ὁ ἀκάματος αὐτῆς ἐργάτης.

¹ Ἀρχιμανδρ. Μελετίου Γαλανοπούλου, «Ὁ βίος... Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε» σελ. 25.

² Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 305.

³ Σπυρ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Γ' σ. 310. Ἐπιθι καὶ τὰ τοῦ Ν. Βέη ἐν Νουμᾷ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10 - 11.

Ὁ Παρθένιος τὴν Ἐθνικὴν αὐτὴν ἀνάγκην ἐξετίμησε καὶ προσηκόντως ἐσπούδασεν, ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης διαγνώσεώς του ὑπῆρξεν ἡ σύντονος ἐκκλησιαστικὴ προσπάθεια πρὸς πύκνωσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν τοῦ ἔθνους ἀκροπόλεων.

Πυρπολούμενος ὁ ἴδιος ἀπὸ ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐνθουσιῶν πρὸς ἐθνωφελῆ καὶ κοινωφελῆ δρᾶσιν μετέδωκεν, ὡς εἰκός, τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν του.

Ἀρχομένου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἤρξατο ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Παρθενίου ὡς Ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης. Ἀλλὰ τοῦ ἰδίου αἰῶνος ἀρχομένου ἐπανελήφθη καὶ ὁ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μυστραῖ, 29 Μαΐου 1460, διακοπεῖς πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ὄργανος ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας. Τὸ γεγονός τῆς τοιαύτης συμπτώσεως εἶναι ἄξιον ὅλως ἰδιαίτερας σημειώσεως.

Ἐὰν σημειωθῆ, ὅτι ὁ ἔκτακτος οὗτος πνευματικὸς καὶ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμὸς, οὕτινος ἡ ἀρχὴ συμπύπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Παρθενίου ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης, κατέπανσεν ἐκλιπόντος τούτου, προαγόμεθα εἰς τὸ ἀσφαλές συμπέρασμα, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐκτάκτου κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος σημειωθείσης ἐν Λακεδαίμονι πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς κινήσεως καὶ ἐμψυχωτῆς ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος, κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς ἀπλοῦς κληρικὸς αὐτῆς, εἶτα δὲ ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἐπισκοπῆς Βρεσθένης καὶ πρῶην τοιοῦτος.

Κέντρον καὶ ἐστία τῆς ἐνθουσιώδους δράσεως τοῦ Παρθενίου ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν Ἐπισκοπὴν Βρεσθένης, ὑπερχέλιμα τοῦ πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ὅμιος ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς λοιπῆς Μητροπόλεως Λακεδαιμονίας.

Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης ἐπικαλούμεθα τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Λακεδαίμονι σφζομένων χριστιανικῶν μνημείων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τοῦ γραπτοῦ κόσμου αὐτῶν.

Τῷ 1600 ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φάριδα ἐπὶ ἑνὸς προβούνου τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ταυγέτου Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης «Κούμπαρι», τῷ δὲ 1612 ὁ πρὸς Δ. τοῦ Ξηροκαμπίου ναὸς τοῦ Σωτήρος (Σωτηρίτσα), μετόχιον τῆς μονῆς ταύτης καὶ νῦν τῆς Ἱ. Μονῆς Ζερμπίτης. Σύγχρονος τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσης, ὡς κρίνεται ἐκ τοῦ γραπτοῦ ἀμφοτέρων κόσμου, εἶναι καὶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Ἀναβρυτὴν Βρυσεῶν Ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 1619 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ ναὸς τῆς ἐν τῷ χωρίῳ Γεωργίτσι Πελλάνης Ἱερᾶς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Διονυσίου. Τῇ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Γεωργίου Μόσχου ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὰς Θεράπνας Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Τῷ 1620 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου

ζωγράφου ὁ ἐν Χρυσάφῃ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Τῷ 1621 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὸν Οἰνοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀνηγέρθη ἐν Τσιντζίνις, χωρὶς μίαν ὥραν ἀπέχοντι ἀνατολικῶς τῆς Ἱ. Μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Τῷ 1625 ἀρχιερατεύοντας τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ ἀνηγέρθη φροντίδι, κόποις καὶ ἐξόδοις τοῦ Ἐπισκόπου Βρεσθένης Παρθενίου ὁ ἐν Ἀναβρυτῇ ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἐκ χώρας Ναυπλίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ. Τῷ 1632 ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου ζωγράφου Δημητρίου Κακαβᾶ ὁ ναὸς τῆς κατὰ τὴν Φελλίαν ἱερᾶς Μονῆς Γόλας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1641), ἀνιστορήθησαν οἱ νάρθηκες ἀμφοτέρων τῶν ἐν Χρυσάφῃ ἱερῶν ναῶν Παναγίας καὶ Ἁγίου Δημητρίου, ἰδρῦθησαν δὲ καὶ ἀνιστορήθησαν κατὰ τὸν Οἰνοῦντα μὲν ὁ ναὸς τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Ρεματιανή», κατὰ τὰς Θεράπνας ὁ ναὸς τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου «Σιντζάφι» (1626), κατὰ τὸν Βαρσινίκον ὑπερθεῖν τοῦ Μυστρᾶ ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν Μυστρᾷ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν Καστρῷ δὲ Καστορείου ὁ ναὸς τῆς Ἱ. Μονῆς Καστρῖου ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένης.

Οἱ ναοὶ τῶν μονῶν τούτων, ἂν καὶ δὲν διασφύζουσιν ὅλοι χρονολογίαν ἀνεγέρσεως καὶ ἀνιστορήσεως, δύνανται οὐχ ἥτιον ἀσφαλῶς ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐποχὴν τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μ. Χ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Παρθενίου οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες κώδικες, ὑπὸ ἐτέρων δὲ κατὰ τεκμήριον παρ' αὐτῷ μαθητευσάντων¹ καὶ ἄλλοι, ὧν τινες σφύζονται καὶ μέχρι σήμερον.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει καὶ οὐδεὶς καταλείπεται δισταγμὸς, ὅτι ἡ πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ κίνησις ἢ παρατηρηθεῖσα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1600 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Παρθενίου, ἐπισυμβάντος μετὰ τὸ 1661 ἐν Λακεδαίμονι, εἶναι ὑπερχεῖλημα τοῦ ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ Βρεσθένης ὑπὸ τούτου ἀναπτυχθέντος καὶ καλλιεργηθέντος πνευματικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις καὶ διεκόπη ἐκλιπόντος τούτου.

Ἐπάρχουσι βεβαίως χριστιανικὰ μνημεῖα ἐν Λακεδαίμονι ἀνεγερθέντα μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ πρὸ τοῦ 1600, πλὴν ταῦτα εἶναι ἀραιά. Τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος παρουσιάζει τὴν Λακεδαίμονα ἐν ἀξιοθαυμάστῳ πνευματικῷ καὶ θρησκευτικῷ ἐνθουσιασμῷ, ὅστις οὐδόλως εἶναι κατώτερος τοῦ

¹ Εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἀνήκει ὁ πρωτοσύγκελλος Λακεδαιμονίας Γαλακτίων, ἐκ χώρας Ἀναβρυτῆς καὶ αὐτὸς καταγόμενος. Βλ. Ν. Βέην ἐν Νομῆ ἔτος 1905 ἀριθ. φύλ. 166 σ. 10-11 καὶ Φ. Κουκουλῆν ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. ΙΑ' σ. 464 ὑποσ. 2.

ἀναπτυχθέντος ἐν Λακεδαίμονι ἀπὸ τοῦ Ι΄ μέχρι τοῦ ΙΓ΄ καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀποφράδος 29 Μαΐου τοῦ 1460, ὅτε ἐδουλώθη καὶ ὁ Μυστράς εἰς τοὺς Τούρκους. Τῆς κινήσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἐνθουσιασμοῦ ψυχὴ καὶ δύναμις ὑπῆρξεν ὁ Παρθένιος οὗτος.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη δεῖται ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης καὶ βαθείας μελέτης. Ἐπισταμένη ἔρευνηα θὰ ἀποδείξῃ, πιστεύω, ὅτι ἐν Λακεδαίμονι ὑφίστατο μεγάλη καὶ σπουδαία σχολὴ ἀγιογραφίας, σοβαροῦς καὶ σπουδαίους ἀναδείξασα ζωγράφους, μὲ καθηγητὰς οἰοί ὁ Γεώργιος Μόσχος καὶ ὁ Δημήτριος Κακαβᾶς, ὅστις δέον νὰ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Μόσχου. Τὰς ἀπαρχὰς δὲ τῶν ἔργων τοῦ Γεωργίου Μόσχου ἐναβρυνόμεθα νὰ πιστεύωμεν, ὅτι οἱ εἰδικοί θὰ ἀνεύρωσιν, ἐὰν ἀναζητήσωσιν, εἰς τοὺς ἀνεκτιμήτους ἐν Λακεδαίμονι θησαυροὺς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος.

† ΑΡΧΙΜ. ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΕΥΑΓ. ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ